

REFORMATION 1517-2017

I 2017 er det 500 år siden, Martin Luther slog sine 95 teser op på kirkedøren i Wittenberg. Sammen med Præsidiets for Reformationsjubilæet i Danmark markerer Folkeuniversitetet jubilæet med arrangementer og artikler, der sætter fokus på Reformationen, og hvad den betyder for os i dag.

Projektet er støttet af A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal og har Hendes Majestæt Dronningen som protektor. Artiklerne om Reformationen er skrevet i samarbejde med lektor i historie Charlotte Appel og lektor i systematisk teologi Bo Kristian Holm, begge fra Aarhus Universitet. Citaterne af Luther er fra hans frimodige bordtaler omkring middagsbordet i hjemmet i Wittenberg, som de er gengivet i 'Godbidder' af Jacob Ørsted.

Læs mere om Reformationen og Reformationsjubilæet på luther2017.dk eller facebook.com/reformationen

Folkeuniversitetet

A.P. MØLLER FONDEN

**PRÆSIDIET FOR
REFORMATIONSJUBILÆET
I DANMARK**

LUTHER FORANDRING

I 2017 er det 500 år siden, at den tyske munk og teolog Martin Luther slog 95 teser op på porten til slotskirken i Wittenberg. Det blev startskuddet til det, der i flere århundreder er blevet kaldt for 'Reformationen', og spiren til den protestantiske kirkes dannelse. Den begivenhed fik vidtrækkende konsekvenser for samtidens kirkesyn og eftertidens samfund.

På den ene side markerer Luthers teser altså overgangen til en ny tid. På den anden side var de blot kulminationen på en længere historisk udvikling. Kritikken af den romersk-katolske kirke havde ulmet siden middelalderen og fik tilført ilt fra renæssancens nye tanker inden for filosofi og videnskab. Luther stod da heller ikke alene med sine reformtanker, for blandt andre Erasmus af Rotterdam, Philipp Melanchthon, Jean Calvin og danske Poul Helgesen ønskede også forandringer i kirken.

Reformationen var ikke et program, der slog igennem fra den ene dag til den anden – hverken i Tyskland i 1517 eller i

1536, da Christian 3. indførte luthersk kristendom i Danmark. Reformationen var derimod en proces, hvor tolkninger, traditioner og institutioner gradvist tog form, og hvor der konstant blev kæmpet om den rette udlægning af Guds ord og Luthers anvisninger.

Martin Luthers ærinde med de 95 teser var i første omgang en åben protest mod kirkens afladsvirksomhed. Den katolske kirke tjente nemlig penge ved at sælge afladsbreve, som skulle sikre køberen og dennes slægtninge kortere tid i skærsilden. Da kirke, tro og religion gennemsyrede hele 1500-tallets forestillingsverden, fik tesoerne indflydelse på alt fra statsdannelse, sociale forhold, opfattelsen af individet, opdragelse og uddannelse, kønsroller til brugen af billeder og musik.

DA PAVEN FOR FØRSTE
GANG SÅ NOGLE AF MINE
TESER, SKAL HAN HAVE
SAGT: DET MÅ VÆRE EN
FULD TYSKER, SOM HAR
SKREVET DETTE

Martin Luther

UDEN BOGTRYKKERKUNST – INGEN REFORMATION

På Luthers tid stod Europa midt i en medierevolution. En revolution ikke ulig den, vi har set med den hurtige spredning af information på internettet og på sociale medier. Allerede før Luther blev erklæret kætter af den katolske kirke, var hans skrifter spredt i over en halv million eksemplarer. Det kunne ikke være sket uden introduktionen af bogtrykkerkunsten i Europa.

Renæssancen gjorde det til et ideal at gå til kilderne og med sin egen fornuft prøve at forstå, hvordan verden hang sammen. Det var ikke nok at læse lærebøger, som andre havde skrevet.

Det ideal kom også til at sætte sit præg på Reformationen. Men hvor renæssancens humanisme i høj grad var for eliten, var Reformationen også folkelig. Det var ikke kun teologerne, der skulle kunne læse og forstå Bibelen. Det skulle alle i princippet. Derfor begyndte man at læse og bruge Bibelen på nye måder. Teologerne læste Bibelen på originalsprogene, men samtidig blev Bibelen oversat til folkesprogene, så den kunne læses af en bredere del af befolkningen. Det betød, at Bibelen – og efterhånden selve det at kunne læse den – fik større betydning.

NU HAR MAN GODE BØGER
OG DÅRLIGE ELEVER.
TIDLIGERE HAVDE MAN GODE
ELEVER OG DÅRLIGE BØGER

Martin Luther

Prædikener på modersmålet og oversættelser af Bibelen var ikke nyt, men efter Reformationen fik bibellæsning højeste prioritet.

Blandt reformatorerne var der en stor iver efter at udbrede Bibelens ord – men man ville samtidig gerne sikre sig, at den rette protestantiske udlægning vandt frem. Derfor blev bøger, pamfletter og flyveblade på kort tid spredt i hundrede- eller tusindvis af eksemplarer med tidens nye teknologi: bogtrykkerkunsten. Det er ligefrem blevet sagt, at uden bogtryk – ingen Reformation

SKOLEN I REFORMATIONENS TJENESTE

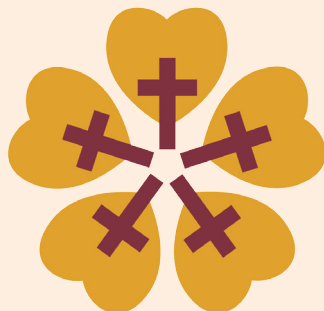
Den danske folkeskole er på mange måder et barn af kirken – og af én af Luthers grundtanker: at alle skal have adgang til Guds ord.

Luther mente ikke, at kirken skulle eje jord og godser, og kongemagten overtog officielt bispegodset og de gamle kirkeskoler ved Reformationens indførelse i Danmark i 1536. Det betød ikke, at kristendom og skole blev adskilt. Tværtimod havde Reformationen stor betydning for datidens forandringer i det danske skolesystem, og paradoksalt nok blev kirkens magt over skolerne faktisk større.

Der blev oprettet én god latinskole i hver by, så drenge kunne blive oplært i luthersk kristendom og latinsk skriftkultur og dermed kvalificere sig til en uddannelse som lærere eller præster inden for den lutherske kirke. Undervisning blev opprioriteret og forældre mindet om, at de skulle opdrage deres børn i den kristne tro. Børnene lærte den rette tro via 'Den Lille Katekismus', der blev brugt som alle børns første læsebog. 'Den Lille Katekismus' er Luthers korte og præcise gennemgang af, hvad man som minimum bør vide som kristen.

Latinskolerne fungerede også som byernes fattigskoler. For da alle skulle have adgang til Guds ord, var det latinskolerens opgave at opdrage alle børn – også de mindrebemidlede – til at blive gode lutheranere. Hørte man ikke efter i skolen og lærte sit fadervor, de ti bud og trosbekendelsen udenad, var man ilde stedt i datidens samfund, for så kunne man ikke komme til alters i kirken. Og kunne man ikke det, kunne man heller ikke blive trolovet eller få arbejde i staten.

I dag foretrækker de fleste at holde skole og religion adskilt, men det er egentlig ikke så længe siden, at folkeskole og kirke var tæt forbundne. Tænk bare på, at statens tilsyn med skolerne lå hos præster og provster frem til 1933, og at læreren blev set som kirkens mand og kaldt for 'deggen'. Bibelhistorie og salmesang fyldte meget på skoleskemaet, og den kristne forkyndelse og opdragelse var del af folkeskolens formålsparagraf helt frem til 1975.

NÅDIG FADERFIGUR VASKER SKIDNE BØRNEBLEER

Reformationen opprioriterede familiens, dagliglivets og ægteskabets betydning. Klostrene blev afskaffet, for ifølge Luther praktiseres den rette tro i den jordiske verden og ikke tilbagetrukket bag tykke klostermure. Det betød, at et socialt system forsvandt, og familien blev stedet, hvor det enkelte menneske skulle leve efter Guds vilje. Husstanden og familien fik derfor en anderledes og mere central plads i det enkelte menneskes liv efter Reformationen, også økonomisk og socialt.

HVIS ALLE ER FROMME
JOMFRUER, HVOR
KOMMER SÅ DE SURE
KONER FRA?

Martin Luther

Set med nutidens øjne rummer Luthers syn på kønsroller og familie en dobbelthet. På den ene side er alle ifølge Luther principielt lige over for Gud. Derfor skulle alle – både mænd, kvinder, børn og fattigfolk – deltage aktivt i gudstjenesten og selv forstå Guds ord i Bibelen. På den anden side lagde Luther vægt på autoritet og lydighed. Han mente, at manden er sat i verden til at føre an, mens kvinden er skabt til at indordne sig. Ligesom den himmelske Fader bestemmer og beskytter, er den jordiske fader familiens overhoved, der beslutter og beskytter. Luthers forestilling om kongens rolle i forhold til folket har samme form. Luthers tanker underbyggede altså forestillingen om et patriarkalsk samfund. Alle befandt sig i relationer, hvor de enten skulle befale eller adlyde, og faderen havde ret til at tugte hustru og børn. En god luthersk husstand var i de første tre-fire århundreder efter Reformationen afgjort patriarkalsk indrettet.

Men samtidig kunne ingen ifølge Luther tvinges til at indgå i et bestemt ægteskab, for han ønskede en relation med gensidig respekt – ligesom der efter sigende var mellem Luther og hans kone Katharina. Derfor blev skilsmisse en mulighed – om end kun i særlige tilfælde – og Luther fremhævede en faders pligt til omsorg ved blandt andet at skrive, at en husfader gør en kristen gerning, når han vasker børnenes skidne bleer!

EVIGT LIV DAGLIG DØD

Nutidens forhold til døden er ofte præget af distance og fortrængning. Men på Luthers tid var døden et anderledes synligt og nærværende livsvilkår med alvorlig religiøs betydning. Det var normalt, at mennesker døde i en tidlig alder – mange allerede som børn – så folk levede med en klar bevidsthed om, at de skulle dø. Døden stod dog ikke som en definitiv afslutning på livet, og derfor handlede det ikke om at 'leve her og nu', som mange måske stræber efter i dag. Folk var på Luthers tid overbeviste om, at livet fortsatte efter døden, og på den endelige dommens dag ville man blive stillet til regnskab for sit liv.

Luther afviste middelalderkirkens forestillinger om skærsilden som et sted, hvor de døde skulle opholde sig frem mod Dommedag. Han forstod døden på to måder: På den ene side som fysisk død, og derfor var det vigtigt for Luther at forkynde Guds løfte om opstandelse og evigt liv. For den, der troede på Gud, var der ingen straf efter døden.

DEN, DER HAR JAGET
TANKERNE OM DØDEN
BORT, HVERKEN MÆRKER
ELLER SMAGER DØDEN

Martin Luther

Derfor gjaldt det om at holde fast i troen. På den anden side forstod Luther kampen mod døden som én, man skulle tage hver dag. Det syndige i mennesket måtte dø hver dag, og hver gang menneskets synd og egoisme blev besejret af Guds dom og tilgivelse, døde synderen i mennesket mere og mere. Samtidig var denne død også begyndelsen på et nyt liv for mennesket, for i troen på Kristus havde mennesket ifølge Luther allerede del i det evige liv. Luthers forståelse af det kristne menneske er således grundlæggende dobbelt: Det er både evigt synder og evigt frelst. Mennesket er synder i kraft af sig selv, men frelst i kraft af Guds tilgivelse.

FRA ALMISSER OG SOGNEHJÆLP TIL ARBEJDSPLIGT OG VELFÆRDSSTAT

I det moderne danske velfærdssamfund sørger det offentlige for pasning og undervisning af børn og betaler for pleje af syge og gamle. Målet er at skabe et socialt sikkerhedsnet, men samtidig er det en udbredt holdning, at arbejde er en pligt, som omfatter alle.

Med Reformationen forsvandt klostrene og de mange katolske stiftelser – og dermed en stor del af de sociale institutioner, der havde eksisteret i middelalderen. Nu blev den enkelte familiehusholdning den vigtigste velfærdsinstitution, og sognefællesskabet skulle hjælpe dem, som ikke tilhørte en husholdning. Sognets fattige fik almisser, og mange steder blev der oprettet fattighuse og såkaldte 'hospitaller' for gamle og syge. Fremmede fattige, der ikke var fra eget sogn, fik dog ingen hjælp, og alle, der ikke blev set som værdigt trængende, risikerede anbringelse i arbejds- og tugthuse.

Større social sikkerhed betød ikke, at danskerne nu kunne læne sig tilbage og lade sig forsørge. Tværtimod argumenteres der ofte for, at der er en sammenhæng mellem høj arbejdsmoral og protestantisme. Med ud-

gangspunkt i Luthers 'Lille Katekismus' lærte danskerne, at den enkeltes kald ikke var i klostret væk fra verden, men lå i familien og i det daglige arbejde. Man skulle acceptere sit kald og sin stand og arbejde 'i sit ansigts sved'!

Institutioner for fattige, gamle og syge blev udbygget i løbet af 1700- og 1800-tallet, og ansvaret blev i stigende grad lagt på sogne og kommuner – dog stadig med præst og kirke som centrale figurer. I 1900-tallet blev velfærdsstaten for alvor etableret efter indførelsen af demokrati og under påvirkning af arbejderbevægelsen.

LUTHER STYRKER STATSMAGTEN

Er Danmark i 2017 et sekulært samfund? Selvom man ofte kan møde den opfattelse, så er stat og kirke ganske tæt forbundet, og folkekirken har en privilegeret stilling. Det forhold har sine historiske rødder i Reformationstiden og er konkret indskrevet i Grundloven fra 1849.

Luther mente, at Gud styrer verden, dels åndeligt gennem sit ord (Bibelen), dels verdsligt ved hjælp af regenten og samfundets love. Luther gjorde op med kirken som selvstændig, verdslig magtfaktor med klostre, jord og rigdom, fordi han principielt mente, at det åndelige og verdslige ikke skulle blandes sammen. Da han brød med den pavelige domstol, overtog staten det civilretslige område og fik meget mere indflydelse på lovgivningen omkring det enkelte menneskes liv, for eksempel ægteskab og arv. Derfor kan man sige, at Reformationen svækkede kirkens magt.

På den anden side blev statsoverhovedet i Reformationen til en del af kirken, og kirken blev indskrevet som en del af staten – en magtfuld position. Luther mente heller ikke, at det åndelige og det verdslige kunne skilles helt ad, og i praksis blev religion og politik tæt forbundet. Det ses i hans understregning af, at man skal adlyde de verdslige

AT REGERE ER AT KUNNE
SE GENNEM FINGRE MED
PETITESSE

Martin Luther

magthavere, som ifølge Luther er indsat af Gud, samt i hans lære om de 'tre stænder' – kirke, familie og stat – der alle er lige vigtige og spiller sammen for at opretholde det gode samfundsliv.

Med Grundloven af 1849 bliver den lutherske statskirke afskaffet, og religionsfrihed bliver en demokratisk rettighed. Ingen kunne dog dengang forestille sig et samfund uden kirke og kristen samfundsmoral, og den evangelisk-lutherske kirke får en særlig status af 'folkekirke', der skal understøttes – men også lovreguleres – af staten. I dag debatteres forholdet mellem stat og kirke stadig – et spændingsforhold, der blandt andet viser sig i diskussionen om kirkeasyl, politiske præster og statslig indgriben i, hvem kirken skal vie.

KAN MAN KØBE SIG EN PLADS I HIMLEN?

Luthers første store opgør med sin samtid handlede om kirkens afladshandel og ideen om, at mennesket kommer Himlen nærmere ved at gøre gode gerninger eller købe aflad.

HVIS GUD IKKE TILGAV
SYNDER, SÅ VILLE JEG
ALT EFTER MIN NATUR
SMIDE GUD UD AD
VINDUET

Martin Luther

Ifølge Luther er alle mennesker syndere og kan ikke gøre sig fortjent til at komme i Himlen. Men fordi Jesus ved sin død allerede har frelst alle mennesker og taget deres skyld på sig, er mennesket frelst alene ved at tro på ham. Derfor kan man kun opnå frelse gennem tro – gode gerninger og afladshandelen gør ingen forskel. Som Luther skriver: "Gode gerninger gør ikke en mand god. En god mand gør gode gerninger".

Opgøret med 'de gode gerninger' var også et opgør med autoriteterne og kirkens hierarki. I den romersk-katolske kirke var paven den øverste, mest magtfulde og den, der havde tættest kontakt til Gud. Luther vendte i princippet hierarkiet på hovedet og forandrede dermed kirkens rolle og status. Han sagde: "Enhver, som er krøbet ud af dåben, er lige meget præst og biskop". Det betød, at forestillingen om kirken som et led, der stillede sig mellem menneske og Gud, forsvandt.

I troen er alle mennesker ifølge Luther lige tæt på Gud. Men samtidig kunne den reformerede kirke – og den luthersk-protestantiske konge – heller ikke undvære præster og biskopper. Deres hovedopgave var nu blot at forkynde Guds ord som evangelium og derudover sørge for, at den nye lutherske lovgivning blev fulgt, og at synd og kætteri blev bekæmpet.